

DIVOTVŮRKYNĚ TUŘANSKÁ A JEJÍ MÍSTO V BAROKNÍ POUTNÍ TRADICI MORAVY NA PODKLADĚ MARIÁNSKÝCH ATLASŮ.

Jiří Mihola

Poutní místo Tuřany patřilo a patří k nejslavnějším a nejnavštěvovanějším mariánským poutním místům českých zemí. Na území někdejšího Markrabství moravského je dominantní postavení tuřanské poutní svatyně mezi místy mariánské úcty ještě zřetelnější. Jedním z významných důvodů pro tuto skutečnost je starobylost milostné mariánské sochy¹. Úcta k ní je legendisticky spojena s věrozvěsty a českými zemskými patrony sv. Cyrilem a Metodějem (podobně hlubokými kořeny disponuje již jen několik dalších poutních míst, na Moravě např. Žarošice nebo Křtiny). O evropský rozměr věhlasu Matky Boží v trní se nejvíce zasloužil jezuita, historik a příkladný vlastenec Bohuslav Alois Albín, který ji nenapodobitelným způsobem oslavil ve svém díle *Diva Turzanensis*. Jeho práce je do dnešní doby využívána jako jeden ze základních pramenů k problematice barokní mariánské poutní tradice střední Evropy. Zdaleka ne každé slavné poutní místo se dočkalo podobného zpracování a zároveň zvěčnění v historické paměti národa. Spolu s Balbínem má zásadní podíl na povznesení mariánské úcty v Tuřanech "jeho" řád Tovaryšstva Ježíšova, čili jezuité, které sem uvedl olomoucký biskup Karel z Liechtensteina roku 1666.² Jezuitská rezidence v Tuřanech úspěšně fungovala až do roku 1773, kdy bylo Tovaryšstvo dočasně zrušeno.

Mariánská úcta, která je zároveň základním pilířem poutní tradice na Moravě, se dočkala svého největšího rozkvětu v 17. a 18. století. Barokní doba je tak právem označována za „zlatý věk poutí“. Přibylo velké množství nových poutních kostelů a kaplí. Výsadní postavení si však nadále udržovala poutní místa s dávnou tradicí, jejichž areály se většinou dočkaly monumentální přestavby či obnovy. Archivní a tištěné prameny z tohoto období nám kromě bližšího nahlédnutí do historie jednotlivých poutních míst nabízejí určitou možnost srovnání jejich oblíbenosti, návštěvnosti a věhlasu. Atlas Marianus, slavné dílo jezuity V. Gumpenberga, vydané v 17. století a mapující celý mariánský svět, zachycuje pouze osm poutních míst Moravy, mezi nimi také Tuřany.³ Jednodušší verzi „mariánského atlasu“ představují také různé dlouhé soupisy či výběry slavných poutních míst, obsažené v některých starých tiscích pojednávajících o dějinách a zázracích známých poutních míst.⁴ Matka Boží v trní figuruje téměř ve všech těchto seznamech na čelných místech. Jako základ pro srovnání četnosti zmínění Tuřan s dalšími slavnými poutními mariánskými místy Moravy v tabulce je využit právě Gumpenbergův výběr. Ten totiž zároveň představuje nejstarší přehled nejvýznamnějších mariánských poutních areálů raně novověké Moravy. Některá dnes slavná poutní místa vznikla nebo byla obnovena až v průběhu 18. století (Sloup, Hostýn), ve starších soupisech se tedy nemohla objevit.

¹ Kutal, A.: Tuřanská madona. Umění II, 1954, s. 318-326.

² Srv. Jančík, J.: Jezuité v Tuřanech. Hlídky, 1937, roč. LIV, č. II, s. 419-424.

³ Gumpenberg, G.: Atlas marianus sive De imaginibus Deiparae per orbem Christianum miraculosis. Ingolstadt 1655. Nejslavnější mariánský atlas byl vydán také v němčině, českou verzi představuje práce: Gumpenberg, W. - Frozín, A.: Obroviště mariánského Atlanta Svět celý mariánský v jediné knížce nesoucího. Praha 1704.

⁴ Např.: Balbín, B. A.: *Diva Turzanensis, seu Historia miraculorum beatissime virginis Mariae*. Olomouc 1658, s. 160-170 (uvedeno celkem 27 mariánských poutních míst českých zemí).

Tabulka⁵

	UVEDENÍ POUTNÍHO MÍSTA V MARIÁNSKÉM ATLASE										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
TUŘANY	*	*	*		*	*	*		*	*	*
Křtiny	*	*	*		*	*	*	*	*	*	*
Vranov	*	*	*			*	*	*	*	*	*
Brno- augustiniáni	*				*			*	*	*	*
Brno-jezuité	*				*			*	*	*	*
Sv. Kopeček u Olomouce	*	*			*	*	*	*	*	*	*
Mikulov	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*
Žarošice	*					*	*		*	*	*

Legenda:

1. Sartorius, A.: Marianischer Atlas ..., 1717 (německá verze Gumpfenbergova latinského díla Atlas Marianus, zásadní práce ke sledované problematice)
2. Kozmus Kroměřížský, J. B.: Pěkné poutnické P aneb Poklad skrytý v poli..., 1665
3. Balbín, B. A.: Diva Turzanensis ..., 1658
4. Crugerius, J.: O lásce Blahoslavené Panny Marie (Přepodivná Matka Svatohorská 1666)
5. Oudolí Křtinské..., 1665, Olenius, G.: Mariophilus peregrinus..., 1668
6. Mons Praemonstratus..., česky 1680, předtím německy, latinsky
7. Holub, D. I.: Poklad nejpřednější, 1695
8. Maria Lust-Garten..., 1704
9. Aula Dominae Wranovii..., 1740
10. Czermak, A.: Atlas Marianus Marchionatus Moraviae..., 2. pol. 18. st., (MZA Brno, rkp.)
11. Consignatio Processionum..., 1771 (ZA Opava, pobočka Olomouc)

Z předešlého srovnání je zřejmé, že Milostná socha Panny Marie Tuřanské dosáhla společně s černou Madonou Svatotomskou, ochránkyní Brna a paládiem Moravy, loretskou Pannou Marií Mikulovskou, Pannou Marií Křtinskou a Pannou Marií Vranovskou velmi vyrovnané čelné pozice na pomyslném „žebříčku“ nejvýznamnějších a nejnavštěvovanějších mariánských poutních míst Moravy.⁶ Hojnou návštěvnost všech poutních míst uvedených v tabulce dokládají také archivní materiály.⁷ Na základě rozboru a srovnání Seznamu poutí a procesí (v originále Consignatio Processionum), vyhotoveného k roku 1771 zvlášť pro Moravu a zvlášť pro Slezsko, byl vypracován přehled návštěvnosti poutních míst. Žebříčku vévodí Křtiny, druhý Svatý Kopeček u Olomouce a třetí Tuřany se nacházejí v těsném závěsu.⁸ V pořadí uvedených dvaceti tří poutních míst překvapivě nefiguruje brněnský klášter

⁵ Částečně použito srovnání Jana Royta: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha, Karolinum 1999, s. 225-228.

⁶ Není bez zajímavosti, že ke všem třem poutním místům měl blízký vztah František kardinál z Ditrichštejna, horlivý rekatolizátor, účastník a kazatel mnohých poutních slavností a zároveň jedna z nejvýznamnějších osobností Moravy 17. století.

⁷ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212-2217.

⁸ Bzdilová, J.: "Consignatio Processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annue Duci Solitarum" a další prameny ve fondu olomoucké arcibiskupské konzistoře. Srv. též: Kolek, A.: Tuřanské pouti léta Páně 1772. In: Tuřany ve svornosti. Tuřany 1948, s. 51-54.

augustiniánů. Také někteří autoři odborné literatury k problematice barokní poutní tradice konstatují, že tuřanský kostel na brněnském předměstí přitahoval ještě hustější zástupy poutníků, než svatotomášský, přestože jeho mariánský oltář byl ozdoben dvěma korunkami, které roku 1736 pro významnou slavnost objednal kardinál Schrattenbach.⁹ Podobným způsobem jako na podkladě písemných pramenů by bylo možné srovnávat věhlas poutních míst například podle četnosti jejich vyobrazení v lunetách, zdobících ambity některých poutních areálů. Jedním z nejrozsáhlejších „malířských“ přehledů slavných poutních chrámů, milostných soch a obrazů jsou ambity poutního kostela Panny Marie Vítězné v Praze na Bílé hoře. Také tam v množství poutních míst zemí Koruny české nalezneme zobrazení tuřanské Madony.

Zajímavý pohled do barokní poutní tradice a v širším smyslu do náboženského klimatu, mentality barokního člověka a obecného dění této doby nabízí Mariánský atlas Markrabství moravského¹⁰. Jeho autorem je augustiniánský řeholník, knihovník kláštera sv. Tomáše a Panny Marie P. Alipius Czermak. Německy psaný rukopis, částečně vycházející z autorovy znalosti některých starších tisků, přibližuje tři desítky mariánských poutních míst Moravy. Tišnovský rodák Czermak, který dříve působil na dnes již zapomenutém poutním místě v Jevíčku (jako člen augustiniánské komunity), v úvodu nabízí také jednoduchou typologii poutních míst. Milostné soše Matky Boží v Tuřanech věnoval ve svém díle třetí kapitolu. (První představuje historii a zázraky madonny Svatotomáské, nacházející se v Czermákově domácím klášteře, druhá Žarošice). Pro zachování autentičnosti autorova podání přináší následující řádky prostý překlad v originále německy psaného pojednání o Matce boží v Trní:

Zázračná socha blahoslavené P. Marie Tuřanské¹¹

O původu prastaré divotvorné sochy Panny Marie v Tuřanech u Brna.

O původu této prastaré milostiplné mariánské sochy sice nemáme jistotu, ale máme tuto zprávu:

Jeho Vysokoknížecí Eminence a biskup olomoucký František kardinál z Dietrichsteina podle záznamů z prastarých spisů, hrobů a památníků považuje za jisté, a také to sám prohlásil při svém kázání v Tuřanech¹², že tento milostivý tuřanský obraz byl přinesen za časů svatých moravských apoštolů Cyrila a Metoděje, kteří na Moravu přišli kolem roku 856¹³ a byl těmito světci předán novému křesťanskému národu k zbožnému uctívání. Potom však bylo Moravské království zpuštěno válečnými vřavami, a z rozsáhlého a rozlehlého království se stalo dosti omezené malé markrabství, délky 25 a šířky 22 německých mil.

Tu byla tato milostiplná socha snad od zbožného křesťana, dokonce možná i božími anděly schována do trnitého keře, až do té doby, kdy se Bohu zlíbí toto dílo nádherným zázrakem zveřejnit a oslavit. Tak se konečně také stalo kolem roku Kristova 1050, tak bylo zjeveno a to následovně:

⁹ Zuber, R.: Osudy moravské církve v 18. století II. Olomouc, Matice cyrilometodějská 2003, s. 286-287.

¹⁰ Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10 (sbírka rukopisů), sign. 476 (Atlas Marianus Marchionatus Moraviae). Srovnej též: Mihola, J.: Atlas Marianus Marchionatus Moraviae – eine Quelle zur Problematik der barocken marianischen Wallfahrtstraditionen in Mähren. Wallfahrten in der europäischen Kultur. Pilgrimage in European Culture. (Eds.: Daniel Doležal – Hartmut Kühne). Berlin, Peter Lang Verlag 2006, s. 453-467.

¹¹ Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10, sign. 476, fol. 23-26.

¹² Srv. Kratochvíl, J.: Matka Boží Tuřanská. Dějiny a zázraky. Brno 1892, reprint Brno, Tuřany 1998, s. 32-35.

¹³ Uvedené datum je chybné, správná datace příchodu Konstantina a Metoděje se váže k roku 863 nebo 864. Nepřesná datace významných událostí není mezi písemnými prameny raného novověku zdaleka výjimečná.

Chudý, bohobojný sedlák jménem Horák šel právě z práce domů do Chrlic, obce vzdálené krátkou míli od města Brna a malou čtvrt míli od Tuřan. Když přišel k tomu místu, kde dnes stojí tuřanský kostel, tu si všiml, když se již začínalo stmívat, na cestě v trnovém keři neobvyklého světla, aniž by praskal oheň, světla bez kouře a plamenů. Když jeho oči uviděly takový zázrak, šel blíže, a tu našel v tomto hořícím trnovém keři obraz Panny Marie, vypracovaný velmi láskyplně ze dřeva; ten dobrý muž ho vytáhl, a aniž přemýšlel, jak se tam dostal, vzal ho jako nalezené zboží s sebou do Chrlic, do své selské chýše, kde ho uctil se svými ve zbožnosti z celého srdce. Pak ho uložil k nočnímu odpočinku.

Druhého dne však svatý obraz nebyl k nalezení, v noci se pak bez jakéhokoliv lidského přičinění ocitl opět ve známém trnovém keři, tam, kde ho sedlák našel. Odnesl ho tedy opět do svého domu, schoval ho lépe než před tím, ale obraz ještě téže noci opět zmizel do známého trnitého keře. Sedlák se tím však nedal odstrašit, a protože nyní jistě věděl, kde je to pravé místo, dobře je znal, pospíšil tam a odnesl si zázračný obraz potřetí domů; tato naivní, urputná stálost se nejsvětější Panně velmi zalíbila. V Chrlicích také velmi vzrostla mariánská úcta, zvláště když došlo k mnoha zázrakům, a obyvatelé se rozhodli postavit jí kostel, aby tuto zázračnou sochu mohli lépe uctívat. Nemeškali a začali svážet k tomu potřebný materiál, i založili základy. Boží rodička však nechtěla být na žádném jiném vhodném místě než ve svém trnovém keři. Všechno, co se ke stavbě kostela navozilo za dne, to za noci boží mocí bylo přeneseno ke zmíněnému keři, z čehož konečně chrličtí poznali boží vůli, a to, že si Matka boží právě toto místo zvolila za své sídlo; rozhodli se jednomyslně, že tam postaví kostel, a oltář zřídí na tom místě, kde byl v keři z trní jasně zářící obraz Matky boží nalezen. Zde také až do našich časů svítí mnohými zázračnými milostmi a je uctíván.

Poté ale roku 1642 vpadl na Moravu Švéd¹⁴ a opravdu zabral Olomouc, tu tehdejší tuřanský pan farář Petrasius, podle děkanátu příslušející k sv. Petru a Pavlu v Brně na Petrově, tento poklad milostí, svatý obraz, aby mu od těchto švédských kacířů žádné nebezpečí nehrozilo, svěřil ctihodnému klášteru panen třetího řádu sv. Františka u sv. Josefa, kde dříve bývalo brněnské předměstí. Avšak zanedlouho potom nepřítel přitáhl k Brnu, brněnské předměstí a s ním i tento kostel sv. Josefa, včetně kláštera panen byl obránci stržen a poté od Švédů zcela zpusťován. Zbožné panny z kláštera spolu s milostným obrazem, který více jak 600 let v Tuřanech přebýval, unikly do vídeňského Nového Města. Během svého úniku a v novém útočišti zbožné klášterní panny dostatečně poznaly a užívaly milosti Milostné Matky, nemluvě o tom, že ve věcech obecných a společných našly u tohoto milostivého trůnu vždy pomoc, ochranu a útěchu. Děkující Marii připsaly také její ochraně šťastné cestování tam i zpět, že je ve všech nebezpečích milostivě ochránila, a při pobytu tam z otcovské prozřetelnosti Boží byly živeny.

Když nyní byl koncem roku 1648 uzavřen mír a následně také uskutečněn, tu se zmíněné Panny opět navrátily s milostí bohatým pokladem do Brna. Nenašly tu však svůj bezpečný domov. Co teď? Péčí a řízením tuřanského pana faráře Matěje Petrusia byl milostný obraz s malým procesím přenesen do kostela Tovaryšstva Ježíšova, kde pak byl po nějaký čas uctíván a uchováván, což se neobešlo bez velkých milostí, kterých se dostalo zbožnému lidu. Až byl kacířskými Švédy zpusťovaný tuřanský kostel opět opraven, ba o polovinu zvětšen, pak Milostiplná Paní vtáhla s významným procesím za doprovodu osob všech stavů i duchovních řádů a bratrstev z Brna slavnostním průvodem do své staré rezidence Tuřany a nastoupila na svůj dřívější trůn, odkud svým mariánským dětem s mateřskou péčí udílí stále velké milosti a zázračná dobrodiní. Mezi všemi jinými velkými milostmi a dobrodiními však, která kdy milostivá boží dlaň udělila na přímělu nejblahoslavenější Panny Marie u své tuřanské milostné sochy zbožnému lidu, zajisté první místo obdrží ono dvojnásobné, pamětihodné dobrodiní, které Maria, Matka Milosrdenství dobrosrdečně získala od Boha našeho Pána pro tuřanské usedlíky. Po všechna ta staletí, co

¹⁴ Srv. Kratochvíl, J.: c. d., s. 35-46.

Milostiplná Matka vládne v Tuřanech, po tak dlouhou dobu žádné kacířské bylí, ať už by se nazývalo jakkoliv, tam nevzklíčilo, tím méně se tu zahrázilo, nýbrž od začátku, od šťastně blaženého Mariina přibytí tu bez přestání překrásně kvete pravé římsko-katolické náboženství a vydává tisícínásobné plody božské úcty a zbožné slávy.

Neméně také při nyní již častých nápirech morové nákazy na Markrabství moravské nebyla, díky mariánské ochraně, nikdy dotčena tuřanská půda, co však je ještě podivuhodnější, že ač z mnoha podezřelých obcí sem přicházeli mnozí lidé touto jedovatou nemocí nakaženi, aby se poručili do ochrany Matky boží na život i na smrt, přece se nenakazili ani jejich duchovní pastýři ve zpovědnicích, ani na nikom jiném nic jedovatého neulpělo.

Co se týká zbožnosti, slavila se zprvu jen všeobecná pouť v den titulárního svátku Zvěstování Panny Marie, poté další neděle po Velikonocích a konečně na svátek sv. Bartoloměje proto, že množství národa, které se seběhlo, mělo příliš málo místa, jeho Vysokoknížecí Milost Karel z Liechtensteina, biskup v Olomouci, dostal od Jeho papežské svatosti Klementa X. tu milost, že byly v průběhu celého léta stanoveny neděle a různé svátky pro každou jednotlivou obec a mimořádné osoby tohoto biskupství, tyto pak ve stanovený den přijely s procesím do Tuřan na pouť a jednou v roce získaly úplné odpustky. Ti však, kterým se v jejich stanovený den vyskytla překážka, se mohou v jiný stanovený den připojit k jinému procesí a tak odpustek získat. K většímu však povzbuzení této mariánské zbožnosti svěřil zmíněný kníže a biskup Karel z Liechtensteina, se svolením kapituly olomouckého biskupa, kostel s mariánským milostným obrazem v Tuřanech a také tamního faráře kapitule Tovaryšstva Ježíšova v Brně, a ustanovil dva kněze z Tovaryšstva k mariánské službě, určil jim to místo za bydliště i s nutnou obživou. Jak usilovně pak vzrůstala zbožnost lidu, ukázala zkušenost, když jen v prvních dvanácti letech se napočítalo více než třikrát sto tisíc poutníků a tolik komunikantů a přes patnáct tisíc mší bylo odslouženo Bohu a jeho milé Matce k věčné chvále a všem, kteří Boha a Marii srdečně a s důvěrou milují, k útěše.

Přítomnost církevního řádu na poutním místě se v barokní době stala společným jmenovatelem mnoha poutních míst. Tato skutečnost svědčí o významném podílu církevních řádů na rozvoji poutní tradice a potažmo také na celkovém úspěchu katolické reformace. Nejviditelněji se do dějin slavných mariánských poutních míst zapsali jezuité. Věhlas Tuřan se však výrazněji nezmenšil ani s koncem barokní epochy, kdy byla jezuitská rezidence zrušena. Podivuhodné činy Divotvůrkyně Tuřanské, podobně jako popsání krás jí zasvěceného poutního chrámu, se staly nedílnou součástí všech důležitých publikací mapujících poutní místa 19. a 20. století.